

Om Jan Myrdals Jag-böcker.

- Till Jan Myrdalkonferensen *Den vanartige Jan Myrdal*, Stockholm 14.4.2019.

Av: Anton Honkonen

I

Jan Myrdals jag-romaner kan delas in i fyra kategorier: *Bekännelsesviten*, *Barndomstrilogin*, *Ungdomssviten* och *Ålderstrilogin*.¹ Utgivningen har inte skett kronologiskt, den är spridd under 57 års tid, upptar totalt femton volymer och dryga 3250 sidor. Imponerande siffror som gör sviten drygt 450 sidor kortare än Karl Ove Knausgårds *Min kamp* (2009-2011) serie men bara 200 sidor mindre än Prousts *À la recherche du temps perdu* (1913-1927).

I dagarna kom den avslutande delen *Ett andra anstånd* (2019) ut på Norstedts förlag vilket nu möjliggör att vi för första gången kan läsa jag- och bekännelserromanerna från pärm till pärm som en enda text.²

Från *Rescontra* (1962) fram till *Ett andra anstånd* bildas framför läsarens ögon en *Bildungsroman* utan motsvarighet inom den svenska 1900-talslitteraturen. Det är historien om tillblivelsen av ett jag som talar i egen sak, men också om ett land, ett sekel och ett förnuft.

Händelseförloppet berättas inte kronologiskt. Genom de olika verken återkommer flera nyckelscener. De stryks, skrivs om och undersöks, lager för lager, allt medan berättaren framför våra ögon angriper sig själv, stundtals som en förljugen fähund, stundtals en i sin tid ensam europeisk intellektuell.

När *Samtida bekännelser* (1964) gavs ut var Jan Myrdal 37 år. Året innan publicerades *Rapport från kinesisk by* (1963), vilken kom att ge honom internationell berömmelse, men för en svensk- och skandinavisk publik var han känd sedan barnsben som son till Alva och Gunnar Myrdal. Något som följer honom redan i den skönlitterära debuten med novellen ”*Den lärarika historien om Dunlop Humanisten*” i decembernumret av litteraturmagasinet *All världens berättare* år 1950 där han av tidskriftens redaktör Åke Runnquist introduceras som Jan G. Myrdal.

¹[...] en ung debutant på den litterära vädjobanan, fallen efter berömda föräldrar. Han växte upp i den burgna medelklassförstaden Bromma som han skildrat i upproriska och kritiska, men opublicerade verk och har sedan trots sin ungdom haft tämligen skriftande öden och tagit sig fram

genom stora delar av Sverige och Europa som ambulerande levnadskonstnär.”³

I sammanhanget är detta av betydelse eftersom det redan när första delarna av bekännelsesviten, *Rescontra* (1962) och *Samtida bekännelser* (1964), publiceras finns en starkt etablerad *biografiskt kontrakt* mellan läsaren, verket och författaren.

För att då inte tala om när *Barndom* (1982) publicerades i början av 1980-talet då Myrdal hunnit forma en hel generations tänkare med sin serie Skriftställningar och de båda föräldrarna fått Nobelpriset. Något som bland annat Cecilia Cervin diskuterar i sin avhandling *Det illojala barnets uppror* (1997).⁴

Men detta kontrakt är Myrdal i sin framställning naturligtvis medveten om. Det ser vi om inte annat genom den starka positionering han intar i barn-, ungdoms- och åldersböckerna. Detta genom att gång efter annan påpeka i för- och efterord samt olika paratexter att det inte är frågan om en biografi; och därmed inte heller dess gängse läsarkontrakt. Ta som exempel förtalet till *Barndom* och den korta programförklaringen till *Ett andra anstånd*:

”Alltså skriver jag en barndom. Jag skriver ingen självbiografi; texten utger sig inte – falsk som ett polisprotokoll – att vara objektiv. Jag skriver mina ord. Den barndom jag skildrar är min.”⁵

”Rannsakanden alltså. Inte biografi och än mindre en redovisning av vad jag skrivit och publicerat dessa senaste sjuttiofem år. Om detta finns bibliografier och uppslagsverk. Här söker jag i stället att bortom skamgränsen skala jaget. Och att göra det i sin tid.”⁶

Denna positionering skapar ett utrymme i jag-romanerna vilket ger Myrdal friheten att, i samma tradition som Jules Vallés *L'Enfant* (1878) och Strindbergs *Tjänstekvinnans son* (1886), inte skriva *om* en barndom – eller liv – utan skildra *en* barndom och *ett* liv.

Jag menar också att detta stärker jag-svitens litterära position genom att texten blir sin egen, bortom huvudpersonens biografiska liv. För dess verkliga uppgift består inte i att redovisa Jan Myrdals liv och person utan att, i samma tradition som sina föregångare, med jaget som exempel, skildra tiden och motsättningarna i den.

I Myrdals fall, frigörelsen från borgerligheten och kampen mellan det känslöstyrda och intellektuella livet över dryga hundra år.

På samma sätt arbetar han i bekännelsesviten i vilken han, i samma tradition som Rousseau och dennes *Les Confessions* (1782, 1789), söker avtäckta den falska

medvetenheten hos alla och en var genom att via en privat berättelse parallellt blotta förljugenheten hos sig själv.

Trots detta har jag-romanerna gång på gång varit föremål för debatt rörande verkens sanningshalt. Kritikernas försök att fastna i dessa frågor, liknar fallet kring Strindberg och *Tjänstekvinnans son*, vilket jag menar visar på en småsinthet och oförmåga att förstå litteratur för vad just det är; nämligen text i samtal med sin egen tid.⁷

II.

I jag-romanerna återfinns fyra olika jag på skilda textuella nivåer, i bekännelsesviten två. Dels har vi det jag som befinner sig på berättelsens direkta nivå, alltså där berättelsen äger rum, i Barndomstrilogin är detta själva barnet, i Ungdomssviten den unga mannen.

Vi har också det faktiska autentiska barnet och ungdomen som skildras genom tidsdokument så som skolarbeten, moderns anteckningar eller via diktsamlingen *Pubertet* som skrevs 1946 men utgavs först 1988, vilket gör den till ett viktigt tidsdokument i ungdomssviten.⁸

Vidare har vi den Producerande Skriftställaren, mannen som distanserad i tid och rum sitter vid skrivbordet, formulerar och skriver ut texten för läsaren. Men som också kontrasterar och fördjupar berättelsens direkta nivå.⁹ Detta Skriftställar-jag lämnar också över ordet till utomstående personer via brev och skrifter, vilka med egna ord bidrar med dokumentära vittnesmål, och därmed framträder som autentiska poler i skapandeprocessen av det egna jaget. Två exempel är farmodern i *Barndom* och Gun Kessle i *Ett anda anstånd*.¹⁰

Slutligen återfinns vad vi kan kalla för den ”Granskande Skriftställaren” alltså det jag som efter att den Producerande Skriftställaren skrivit ut texten läser och reviderar orden.

I flera av verken, inte minst bekännelsesviten, arbetar detta jag hela tiden för att avslöja den Producerande Skriftställarens förljugenhet och tillrättalägganden i texten. De slåss likt två bröder i en dialektisk dödsdans med varandra. I detta perspektiv blir inte bara själva *Bildungs*-projektet tydligt utan också den egna – och skrivandets – påverkan i skapandeprocessen av jaget. Sällan är de två jagen eniga och

ofta går de hårt åt varandra. Se exempelvis replikväxlingen i *Maj. En kärlek.* (1998) efter att den Granskande Skriftställaren läst kapitlet vilket skildrar den förälskelse som skulle leda till det andra äktenskapet:

- Du estraderar din fan.
- Du gör dig ädel. Klok. Förnuftig. Genomtänkt.
- Inte var du det.¹¹

Samma ton återkommer i *Ett andra anstånd*:

”... när jag läser det kapitel jag skrev i går skäms jag.”¹²

Men går också igen hela vägen ner till *Samtida bekännelser av en europeiskintellektuell*:

”Jag läser igenom vad jag skrivit, det är ju helt ofarligt, även för mig själv. Det är lögnaktigt.”¹³

III.

I ålderstrilogin positionerar Myrdal äntligen texten fullt ut mot sin egen död. Jag skriver äntligen eftersom jag menar att döden – eller slutet – är precis lika centralt som födseln och tillblivelsen i hela jag-projektet. Det är inte bara förenade i existentiell mening, utan tar uttryckligen stor plats i hela serien.

Som exempel kan nämnas brottet och det uteblivna handlandet, trots medvetenheten, om A:s och den utomeuropeiska världens lidande i *Samtida Bekännelser*. Brottet, såväl födseln som brytet, med släkt och familj i *Barndomstrilogin*. Eller så väl det första som andra äktenskapets slut i ungdomssviten, men även där i mångt och mycket det egna faderskapet.

Ända sedan förtalet till *Barndom* då den 55-åriga Skriftställaren ser ”bäckarna dra ihop sig” så är den egna döden central.¹⁴ Eller ännu längre tillbaks i *Söndagsmorgon* (1965) då jaget ser sin sjuåriga dotter stå vid fönstret och dystert proklamerar att hon inte behöver någon dödsbricka eftersom hon aldrig kommer att

bli mer än tjuogoett då han, genom den stundande världsordningen, ”tillhör den generation som får barn men inte barnbarn” och underförstått inte heller själv kommer att leva mycket länge till.¹⁵

Hur detta åldrats kan man idag roas åt, men då missar man ett par poängar. Dels att jaget faktiskt tror på det när det skrivs, men också att man bör läsa texterna i sin egen tid. För det är just denna ständigt förändrade hållning till frågan om födelse, död och revolt som ger texterna sitt nyanserade förhållande till sig själva.

Dödstematiken syns förövrigt även i de tidiga romanerna. Gång efter annan i romanerna *Hemkomst* (1954), *Jubelvår* (1955), *Att bli och vara* (1956) och *Badrumskranen* (1957) går manliga huvudpersoner under i vad som kan kallas ett modernitetens fängelse, som exempelvis i debutromanen *Hemkomst* i vilken det samhällliga anpassandet leder till döden via en hjärtinfarkt för huvudpersonen. Dragkampen om den egna moralen och det rationella tänkandet finns också där, som i *Att bli och vara*, där huvudpersonen proklamerar ansvaret i att själv välja sitt eget liv:

”Man kan själv forma sitt liv. Jag tycker man bör vara hård nog att göra något vettigt av det.”¹⁶

IV.

Det har hänt att jag hamnat i sammanhang där man diskuterat om Myrdal har något känsloliv. De som ställer dessa frågor har uppenbart aldrig läst jag-romanerna, då det i dem finns några av de mest raka, ärliga och därigenom finstämda mänskoscildringar inom genren. Ta brevet från farmor i *Barndom*, i vilket skriftställaren avbryter sitt arbete och gråter så han skakar. Eller förälskelsen på Hisingsbron i Göteborg i *Maj. En kärlek* då jaget trots stark blåst känner sig ”märkligt stark”, lyfter upp Maj och bär henne i sina armar hela vägen över bron.

Än en gång syns här den dialektiska dragkampen mellan att vara intellektuell och att samtidigt ha just ett känsloliv, och jag menar att detta spänningsförhållande är det *absolut centrala* motivet i hela jag-sviten.

För jaget kan inte, som det står i *Maj. En kärlek*, göra som poeten P och säga om sin älskade: ”X är min hustru och hon knullar med vem hon vill!”¹⁷

Men inte heller kan han låta bli att lämna en fru för en annan, trots hot från vänner att hamna inför partidomstol.

I barndomstrilogin syns detta både symboliskt och direkt då barnet står för känsla, modern för avsaknaden av känsla.

I ungdomssviten är det som sagt kampen mellan känsla och intellekt.

I bekännelsesviten är det den egna viljan att arbeta och avsmaken inför att ”idka umgängesliv” som kolliderar med förnuftet som säger att jaget borde handlat.¹⁸ Se som exempel än en gång i förtälet till *Barndom*:

”Också under de till synes irrationella handlingarna och mitt i känsloluget från hat eller kärlek menar jag att insikt är både möjlig och nödvändig. Inför sig själv skall man vara genomlyst. Man bör känna sina dunklaste drifter och känslor även om man knappast bör dela med sig i onödan av denna insikt.”¹⁹

Något bör också sägas vad gäller Jan Myrdal och humor. Jag menar, som också Anders Ehnmark påpekar i sitt förord till Modernista nyutgåva av *Samtida bekännelser* (2002), att humorn har en central plats.²⁰

Scenerna i vilka modern sitter och nedtecknar sonens fantasier, eller tolkar en väsende katt med piskande svans på hatthyllan som glad, klingar med en sådan torr och svart humor att den skulle kunna vara skriven av John Cleese.

Lägg därtill lagret att modern är hela rikets sociala ingenjör inte minst i frågor rörande barnuppfostran, och vi får scener som inte ens Kafka i sin mest absurda samhällskritik hade kunnat fantisera ihop.

Eller som när jaget i *Ett andra anstånd* naken under täcket vaknar till av att han är pissnödig då han efter blöt kväll druckit whisky tillsammans med Axel och Nic. Plötsligt öppnas dörren, Nic kommer in med halvöppen morgonrock, och förklarar att hon är kåt och verkligen behöver knulla, men att Axel bara vänder sig på sidan och snarkar. Sedan klipps scenen av med följande mening: “På morgonen dricker vi kaffe samman alla tre. “ (s.202)

Eller, slutligen, i *Ett andra anstånd* när Skriftställaren resonerar att man inte bör läsa texter personcentrerat. “Hur skulle jag då kunna läsa allt det förnuftiga som Gunnar Myrdal skrivit?” (s.388)

V.

Våren 2019 markerar alltså utgivningen av *Ett andra anstånd*. En text som ramar in hela jag-projektet i både bredd och djup. Än en gång skärskådas så väl arbetet, som könet och livet, hela vägen från släktens födsel i Löfåsen år 1696, till den egna födseln 1927 och ytterligare nästan ett sekel framåt.²¹

De sista drygt 150 sidorna menar jag tillhör de mest intensiva i hela serien. Inte bara för genomgången av de olika äktenskapen, vari Myrdal går längre än Strindberg någonsin gick, men också för att det är första gången som Gun Kessle och drömmen om det egna, visserligen misslyckade, rationella självmordet på riktigt tar plats i texten. Genom dessa riktas nämligen två speglar tillbaka hela vägen ner till nyckelscener i formandet av så väl det personliga som intellektuella jaget, och födseln och döden sluter så till sist samman.

Gun Kessle, för att hon är av uppenbar betydelse för arbetet och det intellektuella livet. Det rationella självmordet för att det i jagets fall inte bara blir personligt i vanlig mening, utan ter sig som en stark symbolisk handling och ett sista ställningstagande gentemot familjen han aldrig känt att han tillhört, då det parar ihop hans öde med morbrodern Folkes.

I *Inför nedräkningen* (1993) skriver Myrdal om hur en förläggare försökte övertyga jaget att skriva Sveriges Historia i två band; radikal läsning för folket! Förläggaren ville ” grub-stake mig ordentligt under ett par år. Men jag avböjde.”²²

Skriva Sveriges historia? Jag hävdar bestämt att Jan Myrdal med sin svit jag-böcker, vilket inte minst *Ett andra anstånd* är ett bevis på, har gjort just det.

VI.

I *När morgondagarna sjöng* (1994) återfinns en passage i vilket jaget bestämmer sig, diskuterar och planerar sitt framtida liv som skrivande intellektuell och då drömmer om att man, hundrafemtio år efter hans död, ska skriva om honom som David Sprengel skrev om Diderot. Än lever visserligen gubben Myrdal, men det gör inte citatet mindre sant:

²¹Han arbetade som en hel generation, men samtidigt var han ett matvrak, en dryckesbroder, en erotisk storätare och en cynisk skämtare, med ett svall av otroligt saftiga anekdoter och olympiska löjen. Han gick alltid i extas. Han var en naturkraft.²³

LITTERATURLISTA

- Cervin, Cecilia, *Det illojala barnets uppror*, (Häggelunds, Stockholm, 1997)
- De Schryver, Catherine, *Jan Myrdals "Barndom" och "En annan värld" i svensk dagspress 1982-84*
(Rijksuniversiteit van Gent Academiejaar, Gent, Belgien 1987)
- Myrdal, Jan, *Att bli och vara*, (Tiden, Stockholm, 1956)
- Myrdal, Jan, *Barndom* (Nordstedts, Stockholm, 1982)
- Myrdal, Jan, *Confessions of a disloyal European* (Pan/Nordstedts, Stockholm, 1968)
- Myrdal, Jan, *Den lärrika historien om Dunlop humanisten*, i *All världens berättare*, (Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1950:12)
- Myrdal, Jan, *En annan värld* (Nordstedts, Stockholm, 1984)
- Myrdal, Jan, *En barndom i tre avsnitt* (Nordstedts, Stockholm, 1992)
- Myrdal, Jan, *En illojal europés bekännelser* (Pan/ Nordstedts, Stockholm, 1983)
- Myrdal, Jan, *En kärlek: återgranskning I* (Högman, Sollentuna, 1998)
- Myrdal, Jan, *Ett andra anstånd* (Nordstedts, Stockholm, 2019)
- Myrdal, Jan, *Hemkomst*, (Tiden, Stockholm, 1954)
- Myrdal, Jan, *Inför nedräkningen: inlagt i privata registret sommaren 1992* (Nordstedts, Stockholm, 1994)
- Myrdal, Jan, *Maj. En kärlek* (Nordstedts, Stockholm, 1998 I nyutgåva med nyskrivet efterord, planerad publicering Modernista förlag våren 2020)
- Myrdal, Jan, *När morgondagarna sjöng* (Nordstedts, Stockholm, 1994)
- Myrdal, Jan, *Pubertet* (Nordstedts, Stockholm, 1988)
- Myrdal, Jan, *Rescontra: utdrag ur avräkningsbok för personliga conti* (Nordstedts, Stockholm, 1962)
- Myrdal, Jan, *Samtida* (Pan/Nordstedts, Stockholm, 1967)
- Myrdal, Jan, *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* (Pan/Nordstedts, Stockholm, 1964)
- Myrdal, Jan, *Söndagsmorgon* (Pan/Nordstedt, Stockholm, 1965)
- Myrdal, Jan, *Tolv på det trettonde* (Nordstedts, Stockholm, 1989)
- Myrdal, Jan, *Gubbsjuka* (Leopard, Stockholm, 2002)
- Vallés, Jules *L'Enfant* (Paris, 1878 [På Svenska *Barnet*, (Norstedts, Stockholm, 1980) Sv. Öv. Jan Stolpe])
- Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son*, (Albert Bonniers förlag, Stockholm, 1886)
- Proust, Marcel *À la recherche du temps perdu* (Paris, 1913-1927 [På Svenska *På spaning efter den tid som flytt*, (Albert Bonniers förlag, Stockholm, 1993) Sv. Öv. Gunnel Vallquist,])
- Knausgård, Karl Ove, *Min kamp* 1-6 (Forlage Oktober, Oslo 2009-2013 [På Svenska *Min kamp* 1-6 Sv. Öv. Rebecca Alsberg, Nordstedts, Stockholm,])

Noter

¹ Även om verken närmas som en enda lång text kan, för överblickens skull, en indelning i fyra grupper göras. Dessa är: Bekännelsesviten, Barndomstrilogin, Ungdomssviten samt Ålderstrilogin. Bekännelsesviten: *Rescontra* (1962), *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* (1964), *Confessions of a disloyal European* (1968), *En illojal europés bekännelser* (1983), samt samlingsvolymen *Samtid* (1967) i vilken den till utrymmet korta, men centrala, texten *Att döda A* ingår. Barndomstrilogin: *Barndom* (1982), *En annan värld* (1984), *Tolv på det trettonde* (1989).

Även samlingsvolymen *En barndom i tre avsnitt* 1992) är av intresse, då i synnerhet för efterordet *Den samlade barndomsberättelsen* framstår som central genom Myrdals kommentar till utgåvan och dess tillblivelse. Ungdomssviten: *Pubertet* (skriven 1946 publicerad 1988), *När morgondagarna sjöng* (1994), *En kärlek* (1998), *Maj. En kärlek* (1998) samt nyutgåvan av *Maj. En kärlek*. med ett nyskrivet efterord (planerad publicering Modernista förlag våren 2020) Ålderstrilogin: *Inför nedräkningen* (1994), *Gubbsjuka* (2002), *Ett andra anstånd* (2019).

² Ett undantag är det efterord vilket tillkommer med nyutgåvan av *Maj. En kärlek* på Modernista förlag våren 2020.

³ Åke Runnquist, författarintroduktion till *Den lärorika historien om Dunlop humanisten*, i *All världens berättare*, (Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1950:12)

⁴ Se Cecilia Cervin, *Det illojala barnets uppror*, (Häggelunds, Stockholm, 1997), s. 58-ff.

⁵ Myrdal, Jan *Barndom*, (Norstedts, Stockholm, 1982) s. 7.

⁶ Myrdal, Jan, baksidestext till *Ett andra anstånd*, (Norstedts, Stockholm, 2019) samt, s. 6.

⁷ För vidare läsning om debatten rörande barndomstrilogin, såväl som dess allmän-filosofiska/psykologiska implikationer se Cecilia Cervins avhandling *Det illojala barnets uppror* (1997) och Catherine De Schryvers receptionsundersökning *Jan Myrdals "Barndom" och "En annan värld" i svensk dagspress 1982-84* (1987).

För vidare läsning vad gäller Strindberg och debatten kring Tjänstekvinnans son finns en rad biografier och litteraturlexikon att tillgå, där ibland Nationalupplagan av Strindbergs samlade verk *Tjänstekvinnans son* I-II (Nordstedts, Stockholm, 1989) s. 345-370.

Den som är intresserad av beläggen och argumentationen rörande barndomstrilogin kan besöka Jan Myrdalbiblioteket och där läsa breven från Karna Grip till Myrdal i vilket hon bifogar sin brevväxling med sina föräldrar under tiden hon arbetade hos familjen Myrdal, vilket om inte belägger så stärker delar av skildringarna i Barndomstrilogin. Vidare finns hos Arbetarrörelsens arkiv Alva och Gunnar Myrdals egna redogörelser och vittnesmål över sonen Jans uppväxt.

⁸ Myrdal, Jan, 1982, s. 31.

⁹ Se exempelvis frågan om familje- och släktförhållandena över tid i Myrdal, Jan, 1982, s. 64.

¹⁰ Genom att låta läsaren ta del av farmoderns brev till Jan kommer kringgås problemet att skriva om sig själv innan fyra års ålder. En gränsdragning Myrdal, i sin text *Den samlade barndomsberättelsen* (1992), säger sig göra för att läsaren lättare ska kunna ” Skilja ut dem och dra gräns för att bättre låta läsaren se genom femåringens ögon.” Se Myrdal, Jan, 1982, s. 83, Myrdal, Jan, 1992, s. 657.

¹¹ Myrdal, Jan, *Maj. En kärlek*. (Nordstedt, Stockholm, 1998) s.32.

¹² Myrdal, Jan, *Ett andra anstånd*, (Nordstedt, Stockholm, 2019) s.323.

¹³ Myrdal, Jan, *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* (Nordstedts, Stockholm, 1964) s.65.

¹⁴ Myrdal, Jan, 1992, s. 659.

¹⁵ Myrdal, Jan, *Söndagsmorgon*, i *Samtida*, (Pan/Nordstedt, Stockholm, 1967) s. 134-f.

¹⁶ Myrdal, Jan, *Hemkomst*, (Stockholm, 1954) s.192. *Att bli och vara*, (Stockholm, 1986, [org. 1956]) s. 220.

¹⁷ Myrdal, Jan, *Maj. En kärlek*. (Nordstedts, Stockholm, 1998) s.41.

¹⁸ Myrdal, Jan, *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* (Nordstedts, Stockholm, 1964) s.79-f.

¹⁹ Myrdal, Jan, 1992, s.660.

Ehnmark refererar till *Rescontra* som ”en rolig bok som har en för sextioalet ovanligt, vårlös ton.” Se nyutgåva av *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* (Modernista, Stockholm, 2003) s.VII

²⁰ Myrdal, Jan. 2019, s.53.

²¹ Myrdal, Jan. 2019, s.53.

22 Myrdal, Jan, *Inför nedräkningen: inlagt i privata registret sommaren 1992* (Nordstedts, Stockholm, 1993) s. 23-f.

²³ Myrdal, Jan, *När morgondagarna sjöng* (Nordstedts, Stockholm, 1994) s.250.